

Aan de slag met de geschiedenis en HET ERFGOED VAN BEDRIJVEN

Het erfgoed van bedrijven staat tegenwoordig weer volop in de kijker. Sinds 2014 proberen verschillende Vlaamse erfgoedorganisaties, onder impuls van het expertisecentrum ETWIE, het thema op de kaart te zetten en bedrijven te sensibiliseren om aandacht te hebben voor hun geschiedenis en erfgoed. Om dit erfgoed ook bij het grote publiek bekend te maken, werd onlangs het prachtige boek *Eeuwen ondernemen* gepubliceerd.

Ook bedrijven hebben meer en meer de wens om het eigen verleden beter te kennen en dit te kunnen vertellen. Een lange geschiedenis straalt namelijk vertrouwen, authenticiteit en herkenbaarheid uit, en dat willen bedrijven dus graag in de verf zetten. Aangezien de meeste bedrijven lokaal verankerd zijn, zijn heemkundige kringen vaak goed geplaatst om in te spelen op de kansen die deze hernieuwde interesse voor bedrijfserfgoed biedt.

EEUWEN ONDERNEMEN, DAT IS NIET ALLEDAAGS!

Bedrijven die honderd kaarsjes of meer mogen uitblazen, zijn bijzonder. Vaak begonnen als een eenmanszaak of een kleine onderneming, zijn ze gegroeid

en trotseerden ze een aantal grote maatschappelijke en economische uitdagingen. Ze wisten zich noodgedwongen aan te passen aan veranderende omstandigheden, of ze zorgden met innovaties voor een frisse wind in hun sector. Dankzij het rijke verleden van die bedrijven gaan achter de poorten van hun fabriekshallen en de deuren van hun kantoren interessante verhalen schuil.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland bestaat voor ons land nog geen overzicht van ondernemingen die al meer dan honderd jaar actief zijn. Daarom ging ETWIE samen met verschillende partners op zoek naar bedrijven in Vlaanderen en Brussel die al meer dan een eeuw bestaan. Via onderzoek in diverse bronnen en databanken en oproepen in de erfgoedsector of het netwerk van werkgeversorganisatie VOKA, stelde ETWIE een lijst samen van meer dan 600 ondernemingen die al meer dan een eeuw bestaan.

Het boek *Eeuwen ondernemen* is het eerste resultaat van deze zoektocht. In deze fraai uitgegeven publicatie worden de geschiedenis en het erfgoed van honderd historische bedrijven voorgesteld in woord en beeld. Hoe is het bedrijf ontstaan en welk parcours heeft het afgelegd? Zijn er nog sporen van dit verleden bewaard gebleven? Historische documenten, reclame, foto's, maar ook oude machines, gereedschap, technieken of gebouwen: stuk voor stuk zijn het getuigen van de levensverhalen van de bedrijven.

Met de nieuwe publicatie willen ETWIE en zijn partners het grote publiek laten kennismaken met de boeiende verhalen die schuilen achter de fabriekspoorten in Vlaanderen en Brussel. Tegelijk is het boek een oproep aan de bedrijfswereld en de overheid om in te zetten op dit erfgoed, als belangrijke getuige van eeuwen economische ontwikkelingen.

Het boek '*Eeuwen ondernemen. 100 honderdjarige bedrijven vertellen hun verhaal*' verscheen bij Uitgeverij Snoeck. Het telt 240 pagina's, met meer dan 350 illustraties (hardcover). ISBN: 978-94-6161-412-4.

In deze bijdrage focussen we dus op de samenwerking met actieve bedrijven. We gaan eerst dieper in op de diversiteit van het bedrijfserfgoed, aan de hand van het voorbeeld van de collectie van Agfa-Gevaert. Vervolgens belichten we een aantal praktijkvoorbeelden die inspirerend kunnen zijn voor lokale erfgoedwerkers en het belang dat erfgoed kan hebben in hedendaagse communicatiestrategieën van bedrijven. Tot slot richten we het vizier op 2018 en de kansen die zich aanbieden om rond bedrijfserfgoed en -geschiedenis te werken.

DE DIVERSITEIT VAN BEDRIJFSERFGOED

Wie de geschiedenis van zijn of haar dorp, stad of gemeente bestudeert, zal vroeg of laat ook het pad kruisen van de ondernemingen die er actief waren, en in aanraking komen met het erfgoed van deze bedrijven. Dit erfgoed kan echter heel wat verschillende vormen aannemen. Van de bakstenen fabrieksschoorsteen over het telefoontoestel van de directeur tot de verhalen over de voetbalploeg van het bedrijf... het zijn allemaal elementen die mee het verhaal van het bedrijf schrijven.

Om de diversiteit van het bedrijfserfgoed te illustreren, gaan we hieronder even dieper in op de historische collectie van Agfa-Gevaert, een van de omvangrijkste collecties bedrijfserfgoed in ons land. De collectie werd recent gewaardeerd en herbestemd. Dit traject bracht de inhoud van de verschillende deelcollecties nog beter in beeld.

De historische collectie van Agfa-Gevaert

In 1894 richtte de Antwerpse industrieel Lieven Gevaert een bedrijf op dat onder meer fotopapier zou produceren. In de loop van de 20ste eeuw ontwikkelde Gevaert zich tot een van de grootste fotografiebedrijven ter wereld, zeker na de fusie met het Duitse bedrijf Agfa. De belangrijkste vestiging van het bedrijf is gelegen in Mortsel.

De historische collectie van Agfa-Gevaert heeft haar wortels in de jaren 1960, toen werknemer Laurent Roosens, voormalig diensthoofd wetenschappelijk informatie en documentatie, begon met het verzamelen van 'Gevaertiana'. In 1988 werd in de schoot van het bedrijf het 'Lieven Gevaertarchief' opgericht, dat volledig door vrijwilligers werd uitgebouwd.

Deelcollectie verpakkingen Gevaert-archief, 2017 (Fomu).

De collectie bevat een schat aan roerend erfgoed. Het behelst exemplaren van zowat alle toestellen die het bedrijf in de loop van zijn geschiedenis heeft geproduceerd: camera's, fototoebehoren, scanners, apparatuur en elektronische beeldsystemen, ... Deze producten worden aangevuld met reclame-materiaal, kalenders, verpakkingsmateriaal, ... en een grote deelcollectie audiovisueel materiaal, zoals foto's, video's, dia's, ...

Andere objecten in de collectie werden niet geproduceerd in het bedrijf, maar getuigen wel van de werkomstandigheden in het bedrijf: lampen, telefoontoestellen, maquettes, meubilair, kostuums, vlaggen, sierstenen, poorten en hekkens, grote apparaten voor de automatisering van het verwerkingsproces, glas-in-loodramen, ...

Het papieren bedrijfsarchief bestaat uit fondsen over de persoon Lieven Gevaert, het bedrijf Lieven Gevaert & Cie, de NV Gevaert Photo-Producten en het fusiebedrijf Agfa-Gevaert. Deze bevatten briefwisseling, brochures, patenten, merknamen, octrooien, bouwplannen, jaarrekeningen, gelegenheidsdrukwerk, maar ook de archieven van de talrijke verenigingen die actief waren binnen het bedrijf.

Naast dit roerende erfgoed beschikken historische bedrijven vaak ook nog over onroerend erfgoed. Zo werd de bakstenen fabrieksschoorsteen van Agfa-Gevaert, die dateert uit 1928, onlangs beschermd als monument. Langs alle zijden van de schoorsteen werd de naam van het bedrijf met witte bakstenen duidelijk zichtbaar ingemetseld. De schoorsteen stond dan ook symbool voor de grootsheid van de firma. De woonwijken rond het bedrijf in Mortsels kunnen bovendien beschouwd worden als onroerend erfgoed dat verwijst naar Agfa-Gevaert.

Niet al het bedrijfserfgoed is evenwel tastbaar. Zo hebben de medewerkers van een bedrijf vaak bijzondere kennis van bepaalde technieken. Daarnaast kunnen anekdotes en verhalen over de gebeurtenissen op de werkvloer de geschiedenis van een bedrijf aanvullen of persoonlijker maken. Tijdens het waarderingstraject verzamelde het intergemeentelijk samenwerkingsverband Azura bijvoorbeeld verhalen van oud-werknemers en buurtbewoners over Agfa-Gevaert.

In veel gevallen is het erfgoed van een bedrijf slechts fragmentarisch bewaard. Gelukkig kunnen hiaten in het verhaal vaak worden aangevuld met informatie uit gemeentearchieven, getuigenissen, beelden of objecten die bij oud-medewerkers bewaard bleven of zelfs in collecties van heemkundige kringen terecht zijn gekomen.

De collectie Agfa-Gevaert op waarde geschat

De sluiting van het Varenthof in Mortsels, dat jarenlang onderdak bood aan het omvangrijke Gevaertarchief, creëerde een unieke kans tot herbestemming en ontsluiting van de bedrijfscollectie. De provincie Antwerpen sloot in 2015 met Agfa en het Fotomuseum Antwerpen een intentieverklaring af om de collectie over te nemen. Een herbestemmingstraject voor de collectie drong zich dus op, met als ambitie het unieke industrieel erfgoed van Agfa-Gevaert in de beste omstandigheden te beheeren en te ontsluiten.

‘Herbestemmen zonder waarderen was echter niet mogelijk’, verduidelijkt Ann Deckers, afdelingshoofd collectie bij het Fotomuseum. ‘We moesten immers een antwoord vinden op verschillende vragen: moest alles wel naar het FOMU komen? Zaten bepaalde deelcollecties niet beter op een andere plaats? Hoe “waardevol” waren de deelcollecties?

Alleen door de deelcollecties nauwgezet te identificeren, inventariseren en documenteren zouden we die antwoorden helder kunnen formuleren.’

FOMU bundelde voor dit waarderingstraject de krachten met de dienst Erfgoed van de provincie Antwerpen, Agfa NV, ETWIE en het ADVN. Deze partners vormden een stuurgroep die, samen met projectcoördinator Patrick Van den Nieuwenhof, aan de slag ging met de collectie. Voor de waardering van de deelcollecties werd gebruik gemaakt van de methodiek ‘Op de museale weegschaal’.

Het waarderings- en herbestemmingstraject werd in mei 2017 voorgesteld tijdens een studiedag. De resultaten van het traject werden ook gebundeld in een fraaie publicatie, die inzicht geeft in het proces dat de partners hebben afgelegd. Deze publicatie *Collectie Agfa-Gevaert. Waarderen & herbestemmen* is digitaal beschikbaar op de website van ETWIE.

INSPIRERENDE PRAKTIJKVOORBEELDEN

Hieronder zetten we enkele recente projecten op een rijtje die mogelijk inspiratie kunnen opleveren voor initiatieven door een lokale erfgoedvereniging.

Generatiebedrijven aan het woord

Een eerste mooi voorbeeld is het recente project rond generatiebedrijven van erfgoedcel TERF.

De erfgoedcel ging in de regio van Roeselare op zoek naar familiale ondernemingen die al minstens drie generaties in handen zijn van dezelfde familie. Deze ondernemingen spreken tot de verbeelding, want het zijn winkels en bedrijven die er gevoelsmatig al altijd geweest zijn. Ze werden decennialang van generatie op generatie overgedragen en dragen vanuit hun aanwezigheid bij aan de sfeer en herkenbaarheid van een stad of gemeente. Via het project wilde TERF deze generatiebedrijven extra in de kijker zetten, de herinneringen levendig houden en ook recente ontwikkelingen of veranderingen een gezicht geven.

Bedrijfsvergoed gaat niet altijd over fabrieken. Ook van het landbouwbedrijf Klein Gistelgoed in Izegem verzamelde de erfgoedcel getuigenissen en beelden.

In een eerste fase van het project werd kennisgemaakt met 36 ondernemingen. Er werden interviews afgenomen om getuigenissen te bewaren. Aanvullend werd gezocht naar beeldmateriaal, om de verhalen te ondersteunen. Dit alles kreeg een plaats in een virtuele tentoonstelling op de website www.erfgoedbankmidwest.be. In december 2017 verscheen ook een publicatie over het project.

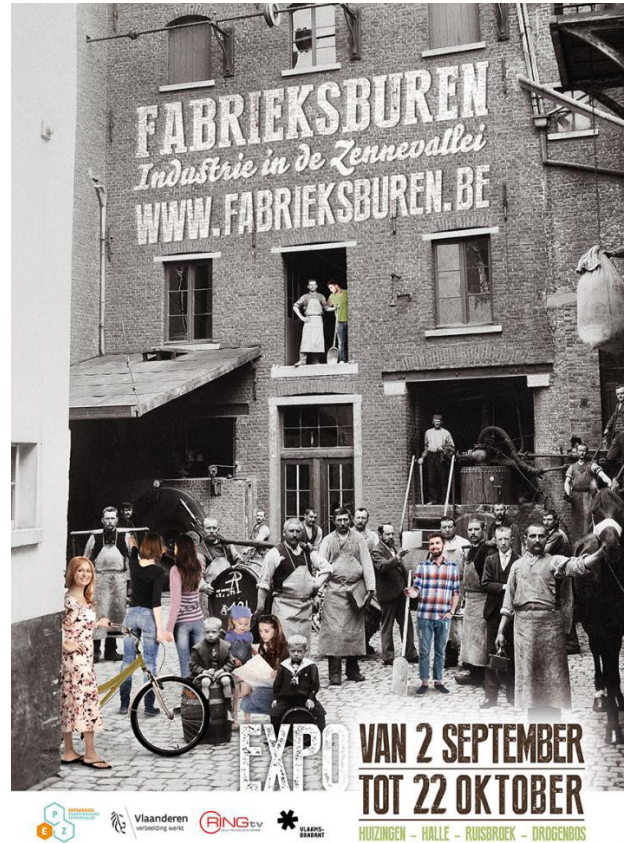
Oud-werknemers documenteren fabrieksverhaal online

Naar aanleiding van het 125-jarig bestaan van de zinkfabrikant Nyrstar in Balen-Wezel (lang bekend onder de naam Vieille Montagne) maakten oud-werknemers van het bedrijf een website waarop ze de geschiedenis van het bedrijf uitgebreid vertellen: van gedetailleerde uitleg over het productieproces en vervoer over water tot verzamelde anekdotes, postkaarten en een uitgebreide fotogalerij (zie www.vmbalenwezel.be). De werknemers zijn trots op de geschiedenis van het bedrijf en wilden deze graag met een groter publiek delen.

De geschiedenis van een sector in kaart gebracht

Erfgoed Zuidwest is, samen met Wibilinga, de heemkundige kring van Wevelgem, gestart met een project om het erfgoed van de tapijtindustrie in kaart te brengen. In het kader van dit project werkt men onder meer aan een bedrijvenlijst, een technologische tijdslijn met belangrijke machines, producten en technologieën, en een overzicht van de families die in het tapijtverhaal een hoofdrol spelen.

De informatie wordt momenteel samengebracht in een Tapijtwiki (<http://www.zuidwestprojecten.be/tapijtwiki>), waarna deze basisdocumentatie als vertrekpunt zal dienen om een aantal publieksgerichte initiatieven uit te werken.

Fabrieksburen: het industrieel verleden van een regio ontsloten

Erfgoedcel Pajottenland en Zennevallei dook in het industriële verleden van vier gemeenten in de Zennevallei op zoek naar de verhalen achter de fabrieken, de werknemers en buurtbewoners. Dit alles werd vervolgens in de kijker geplaatst op de reizende tentoonstelling 'Fabrieksburen. Industrie in de Zennevallei', een bijhorende publicatie, een gps-zoektocht, een fotozoektocht, een boottocht en een reeks reportages op de regionale tv-zender. Alle informatie over dit project is te vinden op www.fabrieksburen.be. Het project Fabrieksburen focuste weliswaar op fabrieken die hun deuren hebben gesloten, maar de aanpak kan ongetwijfeld ook vertaald worden naar nog actieve bedrijven.

Authentieke winkelinterieurs onder de aandacht gebracht

Het hoeft echter niet altijd om grote fabrieken te gaan. Zo zet de vzw Arsène zich al enkele jaren in

voor het behoud van en de sensibilisering rond authentieke winkelinterieurs. In 2014 publiceerde drijvende kracht Katherine Ennekens het boek 'Goed bewaarde winkelinterieurs'. De voorbije jaren organiseerde Arsène in verschillende steden ook gesmaakte rondleidingen rond het thema. Deelnemers kunnen de winkels bezoeken en ontdekken de geschiedenis en het verhaal achter deze unieke plekken. Ongetwijfeld zijn er in jouw gemeente ook zulke onbekende pareltjes: handelszaken met een spraakmakend verhaal, bijzondere cafés die de tand des tijds hebben doorstaan, ...

'HERITAGE BRANDING' EN JUBILEA

Om hun producten aan de man te brengen, gaan bedrijven tegenwoordig ook steeds vaker een beroep doen op *heritage branding*. De lange geschiedenis van het bedrijf wordt meer en meer in de kijker gezet. Om duidelijk te maken dat het bedrijf een band heeft met zijn verleden en trots is op het vakmanschap dat achter de producten schuilt, lanceert men bijvoorbeeld nostalgische verpakkingen of een speciale jubileumeditie van een product, plaatst men een borstbeeld in de inkom ter herinnering aan de oprichter, of deelt men op sociale media een leuke anekdote van vroeger of een trefende foto uit de oude doos.

De jubileumfles ter ere van 125 jaar Omer Vander Ghinste heeft een duidelijke knipoog naar de glas-in-loodramen die de brouwerij in de cafés plaatste.

Vaak zijn jubilea voor bedrijven de ideale gelegenheid om aandacht te schenken aan hun geschiedenis. Zo vierde het bedrijf Bockaert & Thienpont (Botha) in Aalter in 2017 zijn 185-jarig bestaan met onder meer de lancering van de website www.botha185jaar.be. Hier wordt de geschiedenis van de onderneming aan de hand van verschillende geïllustreerde blogposts en filmpjes verteld. Botha organiseerde aanvullend ook een wedstrijd rond

archiefstukken. Wie oud archiefmateriaal, foto's of objecten van Bockaert & Thienpont kon bezorgen, maakte daarbij kans op een mooie prijs.

Het bedrijf Niko in Sint-Niklaas, dat onder meer lichtschakelaars produceert, zal in 2019 honderd kaarsjes uitblazen. Om zich goed voor te bereiden op dat feestjaar, neemt de onderneming verschillende acties rond het eigen erfgoed. Zo werd een inzamelmoment georganiseerd waarbij oud-werknemers foto's en objecten konden meebrengen, verhalen vertelden en herinneringen ophaalden bij een kopje koffie. Naast talloze foto's en getuigenissen, kwam zelfs de wimpel van de voormalige voetbalploeg Niko-boys weer boven water.

HISTORISCHE BEDRIJVEN IN DE KIJKER OP OPEN BEDRIJVENDAG

Publieksmomenten als Erfgoeddag of Open Monumentendag kunnen een interessante gelegenheid zijn om een kijkje achter de schermen van een bedrijf te organiseren. Ook Open Bedrijvendag biedt tegenwoordig echter kansen om bedrijfsverfgoed in de kijker te zetten. Elk jaar, op de eerste zondag van oktober, stellen honderden ondernemingen hun fabriek, kantoor of werkplaats open voor het publiek om te tonen wat daar nu precies gemaakt wordt. En de interesse van het publiek is duidelijk gewekt, getuige de grote opkomst. In 2017 bezochten meer dan 550.000 bezoekers bedrijven in heel Vlaanderen.

In samenwerking met ETWIE lanceerde Open Bedrijvendag in 2017 het nieuwe thema 'historische bedrijven'. Dit geeft bedrijven die ouder zijn dan 100 jaar de kans om hun erfgoed aan het publiek te laten zien (of proeven!). Wegens het grote succes zal dit thema in 2018 herhaald worden en wordt

de grens voor deelname verlegd tot ondernemingen die al minstens 75 jaar op de teller hebben. Het bedrijf moet zich dan wel goed voorbereiden om het publiek op een interessante manier kennis te laten maken met het bedrijf en verleden. Lokale erfgoedverenigingen kunnen ongetwijfeld een interessante partner zijn voor een bedrijf om de bedrijfs-geschiedenis goed in kaart te brengen, anekdotes te verzamelen, sfeervolle foto's van onder het stof te halen, en dit alles te vertalen naar een boeiend publieksmoment.

CONCLUSIE

Heemkringen hebben zeker heel wat te bieden aan bedrijven in de zoektocht naar bronnenmateriaal of informatie en het verzamelen van interessante anekdotes, foto's of objecten die tot de verbeelding spreken. Heemkundigen kennen hun weg in het gemeentearchief of andere lokale bronnen en beschikken vaak over een breed netwerk van informanten. Als heemkring kan je bovendien op zoek gaan naar een win-winsituatie, waarbij de historische ondersteuning wordt beloond door sponsoring of andere ondersteuning.

Meer informatie is te vinden op de nieuwe portaal-site www.bedrijfserfgoed.be.

**Robin Debo, Joeri Januarius en Tijn Vereenoghe
ETWIE**